NAJKRAJŠIE DIELA SLOVENSKEJ LITERATÚRY

Jozef Cíger Hronský

JOZEF MAK

PERFEKT

Jozef
Cíger
Hronský

JOZEF MAK

Jozef Cíger Hronský

Jozef Mak

© Jozef Cíger Hronský (dedičia)
© PERFEKT 2002

Vyšlo s finančným príspevkom
Ministerstva kultúry SR

Najkrajšie diela slovenskej literatúry
Jozef Cíger Hronský: JOZEF MAK

Vydal PERFEKT, a. s., Karpatská 7, Bratislava,
ako 5. titul edície Najkrajšie diela slovenskej literatúry.
Rok vydania 2002
Číslo publikácie 309

Zodpovedná redaktorka: PhDr. Helena Hrková
Zalomenie: TYPO setter, Bratislava

Tlač: Svornosť, a. s., Bratislava

ISBN 80-8046-212-7

1

Zelený svit ovíjal svoje vlákna okolo drevených zrubov a šindľových striech. Oblôčik matere Jozefa Maka vydychoval ustaté, zomdlené, žlté svetlo a chladná hmla sa čudovala, tichšie si líhala na zem pod týmto oblokom. Vetra a ľudí nebolo, o tomto čase neštekali ani psi. Ani robotov nebudí bieda tak zavčasu, nie vtedy, keď sa začne spretrhávať noc. Ozrutné vrchy okolo chalúp zdali sa ozrutnejšie, v čiernej, jednofarebnej ploche viseli nad dedinou, zblízka sa skláňali, azda celkom na vrcholce smrečkov, čo tu i tam vyrastali z dvorov, úzkych záhrad. Tenké, štíhle smrečky, splašené, neisté sťa nezvaní hostia na chudobnej hostine.

Iba hviezdy sa výrazne chveli nad vlhkým štítom strechy, hoci mali také svetlo ako oblôčik na chalupe vdovy po Jánovi Makovi.

A keď nad Hudákovom rozknísal sa ospalý vietor a pobral sa ponad dolinu k východu, vtedy zabolelo materino lono naposledy a narodil sa Jozef Mak.

Jozef Mak, obyčajný človek, milión, ktorého nečaká na svete nik a nik ho spomínať nebude, keď sa zo života vráti.

Jozef Mak: milión. Čo sa spomína len ako ľudstvo, a nikdy nie ako človek.

A ženy okolo matere boli ospalé, ani toľko nepovedali, či je prišlé dieťa hodné, alebo slabé, hoci sa toľko i v najhorších prípadoch povie. No i ľudskí ľudia sú zavše neľudskí, a že im Makova mater v tú chvíľu neodpúšťala, bolo preto, lebo nevedela, že je chvíľa veľkej borby, keď je nie noc, ani ráno, iba čas najtuhšieho a najsladšieho spánku, keď omdlieva i sila, i dobrota, i hriech, i rozkoš. Neodpúšťala, lebo ani boľavé lono neodplašilo hrôzu z hrude, oba ťažké prsníky zavalili sa priam na srdce a mater sa bála otvoriť ústa na otázku, či je nový život životom, alebo nesúca príťaž, o akej aj materi škoda rozprávať. Plakali jej kútiky úst, oči viseli na hrade, kde nebohý muž tvrdo zarúbal sekerou: ZBOŽEI POMOCI VIBUDOVAL DOM TENTO MAK JANO ROKU PANE 1862 AVKUSTA 3 HO

A ona teraz v tomto dome porodila chlapca, čo nemohol byť ani Jano, nemal byť ani Mak. Nuž pozrela na ospalé ženy, nechala ich driemať, iba synovi pošepla vedľa seba, synovi bezmennému a bezvládnemu, že lampu treba zahasiť, lebo vonku rozmohol sa svit.

Vtedy sa vytiahol spod šopy neveľký, uzimený chlapec, zastal na pod-

stení, skrížil si ruky na prsiach, dlaňami prikryl si plecia. Pomyslel si:

– Mater už v chyži nestonie, ticho je, iste už porodila… Budeme mať hanbu, mater i ja. Ako len porodila…? Koho by som sa spýtal?

Toto bol syn Jána Maka, a preto mohol byť i Jánom, i Makom. Teraz ťažká zodpovednosť zvalila sa na neho zo strechy, preto sa schúlil pod samú stenu, položil si tvár na kolená a niečoho sa bál, až pokým nezačal driemať znova.

2

Rosa nepadala a neprikryla Jána Maka, ale zo zelenej riedkej hmly sa vynorila biela postava, čo v prachu nezanechávala stopy, nemala váhu, mohla vojsť do hociktorého dvorca a nemuseli sa otvárať ani vrátka, lebo postava nemala ani telo, iba ruky krvavé, prebodnuté dlane a oči rozumné a dobrotivé. Prst milostivý a ľahučký, čo nepocítil na hlave ani spiaci Ján Mak, syn a brat od úsvitu, ibaže vtedy počul vánok vetra a rozumel mu v spánku.

– Spíš? Spi. Ale nikdy sa nikoho neopýtaš, ako matky rodia.

Jano Mak spal a hosť vošiel do domu cez pritvorené dvere. Už odo dverí privrel materine oči a nazrel cez ručníček, ktorým bol syn prikrytý.

– Tu si, Jozef Mak? Tu. Neskoro som sa dostal k tebe na návštevu. Nemám už nič. Od včera chodím medzi tichými ľuďmi a všade niečo prosili odo mňa, do svitania neostalo mi nič. Všetko som rozdal, čo som mal. Ale, Jozef Mak, narodil si sa, a nik ťa nečakal okrem materinho strachu, nik ťa nevítal, neobdarúval, nuž dám ti aspoň to, čo ešte mám. Dávam ti ukrižované ruky, tie mi ostali z tejto noci. Vezmi si ich a nehľadaj k nim ústa ani potom, keď budeš ľuďom rozumieť a keď ťa budú chcieť nahovoriť, aby si si ústa od niekoho požadoval.

Vtedy Jozef Mak zastonal na vankúši.

Zastonal v radosti, že mu niekto niečo daroval, ináč nebol by mal v tomto živote nič. Ale mater ho nepočula, v ten čas snívalo sa jej práve o tom, že ju príchod druhého syna veľmi unavil. I zľakla sa únavy, akoby únava bola štrbinou na povinnosti, lebo mater preto rodí, aby vychovala človeka. A keď na chvíľu otvorila oči, zazrela kus mihotavej bielej hmly, i prežehnala sa ťažkým krížom a usmievala sa v čudnom sne tak blažene, že jej i slzy vyvierali spod mihalníc.

3

Biela postava zastavila sa na tomto konci druhý raz až na tretiu noc.

Ani vtedy nenahla sa do Makovie obloka.

Iba tam, kde v treťom dome povyše bývala Hana Meľošová, pomalá, ospalá a ľahkomyseľná ženská, čo si statočne nikdy neriadila dom, rodila deti a nikdy nedbala o ne, lebo i tak dobre rástli, zdĺhavo sa usmievala a čepce si iným dala vyšívať. Túto noc dostala Hana rozkaz:

– Keď bude ráno, pozri do obloka Makovie a uvidíš, darmo sa tam narodil chlapec, ešte ani dosiaľ nemajú misu v obloku.

Nuž Hana Meľošová sa na svitaní dlho a lenivo preťahovala, a keď pozrela von oblokom, zhíkla:

– Jezu, u Makov sa narodil chlapec, už tomu tretí deň, a ani dosiaľ nemajú misu v obloku!

A zopakovala to v dome všetkým, skoro zabudla kravu vyhnať na pašu, a prázdnu misu nosila po komore, po dvore a stajni, až napokon dožula krajec chleba a naplnila misu krúpami. Krúpy tri razy odsypala, aby ich mnoho nedarovala, ale bola ľahkomyseľná, a napokon jednak dosypala i to, čo predošle nedožičila.

V krúpach mal by stáť vprostriedku oštiepok, okolo červené jablká a kraj by mal byť obložený bielymi vajcami. Lenže Hana Meľošovie bola neporiadna osoba, a keď pobadala, že nemá oštiepok ani jablká, usmiala sa ľahkomyseľne a zaniesla misu, v ktorej boli iba krúpy a vajcia. Iná žena nedala by sa vysmiať, nevykonala by polovičaté dobrodenie, radšej nech by Makovka skapala. Večer sa pochválila mužovi:

– Makovci sú ako kostolná myš… Ľudia Makovku vysmievajú, že sa prespala, a dosiaľ nik nenasypal decku krúpy do kúpeľa, nuž som sa ponúkla za krstnú mater. Už som aj misu zaniesla… akurát popŕchalo. Čo? Ak nebude dažďa, zemiaky sa nám nenapravia… A Makovkin chlapec je dosť biedny a hovorila som, aby sme ho na Jozefa pokrstili.

Muž, Meľoš, v polotme opakom dlane pretrel si ústa, nepovedal nič a len tak bez slova sa pobral spať na šopu, kde bolo čerstvé seno. Hane nepovedal ani inakšieho slova, nuž Hana sa iba po prah pobrala za ním a tam zlenivela, lebo jej prišlo na um, že na šopu je mrchavý rebrík. Zdvihla ruky ponad hlavu, pretiahla sa, prehla sa v drieku a vracala sa rovno do postele.

Splašila sa až pod perinou a zhíkla:

– Jezu, pri krste sme zabudli na chlieb…! Akože sme to krstili? Nepoložili sme pod stôl chlieb, baba nevzala chlapca, nepoložila chlapča na chlieb a my, ženy z rodiny, nerozbehli sme sa, ktorá si dieťa prvá uchytí…! Ktože takto dieťa vychová? Na mňa, na krstnú mater, bude zle, a veru som mohla niekde vypožičať nový peceň a dožičiť krstnému trochu šťastia. Môže ma kliať, ak dorastie.

Tu zívla Hana Meľošová a v duchu sľubovala Makovke, že upečie jej koláč na jeseň, keď bude v dome nové zrno.

4

Jano, syn, čo mal v makovskom dome právo, vyše roka nosieval Jozefa Maka na chrbte. Mocný chlapec bol v siedmom roku a mocnel aj od ťarchy, ktorej sa nemohol zbaviť, lebo mater sa musela obracať za chlebom. Oslabol iba niekedy a vtedy sa hodil na zem aj s plachtičkou, v ktorej bol zavitý brat.

Plakal. Slzy mu kvapkali na zem a tak slabol ešte väčšmi. Začal sa v ňom chvieť boľavý hnev, hrýzol zem a vypľúval piesok a hlinu. Napokon sa schúlil a spevavo nariekal, všeličo vykrikoval. Ak dobehli ženy, ak ho ľutovali a nadávali na mater, prestal nariekať, ale ak si ho nevšimol nik, tak sa mu v náreku a hneve uľavilo, až zasa zmocnel: tackal sa s plachtičkou ďalej a usmieval sa na obe oči.

Ak sa mu do žiaľu zamiešali iné deti, ak mu pomohli, vtedy sa falošne pretvaroval, udobril sa naoko a zbil deti, všetky, ktoré zvládal.

A zavše, keď bola mať najustatejšia, z okopávačky spod Hudákova sama niesla oboch chlapcov: Jana na chrbte spiaceho a Jozefa na prsiach natešeného, lebo on všade usnul, iba na materinom pleci nie, lebo tam bolo dobre.

Krstná mater, Hana Meľošová, sa vždy naširoko a hlúpo usmiala, keď ich postretla alebo vošla k nim do chalupy.

– Veď vám je dobre… Zemiaky vám vždy vytrvajú do nových, ľaľa, kapusty mi hockedy požičiate a bieda vás naozaj ani nebije. Nás bije aj otec, ha-ha, zavše obracia dom hore nohami, musíme utekať z chalupy, a o tebe, kmotra, susedy už dávno zabudli, že si sa prespala, iba máš pokoj a muž ti nebeží do truhly ako môj. Hľa, minulú nedeľu zasa mi vyvrátil truhlu a všetky čepce mi sekerou rozrúbal. Či o tom vieš? No, tuto Jano ti

je na dobrej pomoci, krstného mi varuje, na chlapa ho vychová, a Jožo ho má rád. Jožko, či máš Jana rád?

Jozef Mak sa uškrnul a darmo ho brat mlátil cez celých šesť rokov, mal si brata rád, lebo mu rozprával o strigách, o mátohách, o žene, čo mala dve srdcia a nemohla umrieť, až pokým ju na chotári za Teplicou neupálili. I zato ho mal rád, že bol Jano obor, že bol mocný a že sa smial, keď si zaťal do nohy. I zato, že si v jede rozdriapal raz košeľu, keď ho samopašní parobci priviazali o Babeľov plot.

Div mu oči nevyskočili od lásky a údivu, keď Jano raz pri potoku začal dlhú reč, že tu je čas a treba medzi chlapcami vyberať, kto bude súci za Jánošíka. Treba to vraj vedieť, lebo Jánošík vždy musí byť na svete. Dnes je Rozoslanie apoštolov, poludnice nemajú moc a Jánošíkove frajerky neviditeľné chodia okolo parobkov. Ak sa niektorý dá na skúšku, ovijú ho neviditeľným opaskom a potom bude mať silu aj za sedemdesiatsedem chlapov.

– Len chytro zhotujte vatru a uvidíme! – rozkazoval Ján Mak a chlapci rozložili vatru, prikladali drevo a Jozef prikladal najusilovnejšie. Prechodil ho sladký mráz, keď Jano vyberal z potoka ploský kameň-žabicu a keď kameň na rázsoške nad vatrou prihrieval. Zavše Jozef ani nepobadal, že mu vietor mece do očí dym, a keď pobadal, len si trochu pretrel oči päsťami, prihol sa k zemi, ale nezutekal. Zdalo sa mu, že sa nesmie hnúť, lebo zavše naozaj vidí čosi biele vo vláknach belasého a žltého dymu, čosi, čo sa podobá Jánošíkovým krásnym frajerkám.

A stŕpol, keď teraz nik nechcel byť Jánošíkom. Nik si nechcel dať položiť žeravý kameň na holé brucho.

Ani Joťko Hiriačok nie, hoci bol sprostý, duševný mrzák, zajakával sa a večne kýval hlavou. Ale Jánošíkom nechcel byť – ani Jožko Mak mu to nedožičil pre krivé ústa a sprostú tvár – no Jano Mak zažmurkal na ostatných chlapcov a oni hneď prevalili Hiriačka, zvliekli ho donaha a rehotali sa tak nahlas, že Joťkov krik nebolo ani počuť.

Jožko Mak rozhrabúval dym pred očami, oči vyvaľoval, čo ho tak sklamal Ján Mak, ktorý by i sprostého Hiriačka prijal za Jánošíka, Hiriačka, čo má krivé ústa. Ha-hoj…! I počul rev úbožiaka, chrchlavý rev, čo ho upomínal na predvianočný mráz, keď u susedov zakáľali, a videl bratovu tvár, aká bola diabolsky rozchechtaná, keď z rázsošiek zosúval žeravý kameň na Hiriačkovo bledé brucho. A keď sa rozbehol a videl Hiriačkove krivé ústa, plné žltých slín, nuž sa mu zatmilo pred očami, zatriasol sa mu škrek až v samom žalúdku, zjajčal a nejako sa mu i Janova rázsoška dostala do

rúk a ňou zatínal obra-brata, ktorého mal rád. Potom utekal, ako vedel, neobzeral sa, kto uteká za ním, utekal, pokým stačil, a keď nevládal, schúlil si hlavu do piesku na chodníčku a skučať vládal iba trošku pod údermi, čo nasledovali.

Hrabáčky sa zbehli a ony ho zratovali.

Vytiahli ho z piesku, utierali mu slzy a krvou premoknutú hlavu, no keď sa mu pominula hmla spred očí tak, že mohol vidieť, veľmi sa sklamal.

Myslel si, že ho tak zbil brat, a teraz videl, že to bol zajakavý Hiriačok.

Hej, tam sedel neďaleko neho, reval, stískal si červenú hrču na bledom bruchu a sekal zubmi žlté sliny.

– Zabijem ťa, počkaj! Zabijem! – kričal biedny Joťko, päsťou bil do povetria, prskal a to všetko bolo také hrozné, až Jožko Mak nemohol vyrieknuť, že na ňom nijakej viny niet. Ba schúlil sa zas a rozbehol sa domov splašený a tichý, sťaby hriech bol z neho pošiel.

Doma mali hŕbku nového šindľa pod šopou, za hŕbku sa utiahol Jozef Mak, tam tichučko stŕpal, tam sa bál a si opakoval:

– Ešte raz mi bude bitka… keď príde Jano, bude ma biť… Jednou rukou ma chytí za krk…

– Jožko! – počul Janov hlas nad sebou. Ale sa nehol.

– Jožko, poď von, neboj sa, nič ti nevykonám. Iba Hiriačka ešte dnes niekde pochytíme… Či ťa veľmi bil?

Ale Jožo nešiel, a keď vyšiel, tak sa zasa strašne sklamal, lebo brat-obor nechytil ho hneď za krk.

– Teraz len zazerá, ale ma dobre ulapí, keď ma ulapí, – myslel si Jožko a zavše mu strach zatajil i dych.

No sklamanie sa zväčšovalo a biely chlapec Jozef Mak podvečer skoro plačky chodil okolo Jana Maka a skoro nahlas vyvolával:

– Veď ma musí zbiť! Kedyže ma zbije? Veď ma musí zbiť…!

Keďže ho Jano Mak nezbil, strpklo v ňom čosi, prestal brata milovať, na druhý deň prestal mu pomáhať pri štiepaní pníkov na šindeľ a nevyzradil mu nikdy, že sa Hiriačkovi musí zďaleka vyhýbať, lebo Hiriačok hneď dvíha päsť, len čo ho uvidí.

Iba s materou pustil sa raz do reči.

– Mamo, videli ste Jánošíka?

– Nie, – znela krátka a neúčastná odpoveď.

– Ale ja si myslím, že sprostý Hiriačok by nemal byť Jánošíkom.

– Uhm.

– A… náš Jano je nadarmo taký mocný, ani ten by nebol súci. Na

Rozoslanie apoštolov nemotali sa poludnice po lúkach s kosákmi, tak tam chodili Jánošíkove frajerky. Ja som ich videl. Také mali šaty ako z kostola a každá mala hviezdicu na čele.

– Čo to táraš, Jožo? – nahnevala sa mať a chcela mu zatarasiť sen akousi kôrkou.

Lenže Jožko Mak nezahryzol do kôrky, usmieval sa i ďalej a zašiel do tretieho domu ku krstnej materi, čo bola ľahkomyseľná: počúvala Jožovu rozprávku o pannách, uznala mu, že videl hmlu cez slnečné poludnie, smiala sa, utrela mu nos a netrápila sa veľmi, že sa jej za ten čas, pokým ho počúvala, rozvarili zemiaky.

5

Jano Mak chodieval do vrchov stínať horu.

Mal široké plecia a široké dlane, a zato ho chlapi zavčasu pojali za Ginduru. Onedlho nebolo ho rozoznať od ostatných rubárov, jeho sekera vyrovnala sa ostatným, a keď v nedeľu prišiel do dediny, vtedy sa opil. Zmútili sa mu oči, a keď mal odchodiť, vykrikoval na dvore, Jozefa Maka mykal za golier košele, čo mu nocou vyšila mať.

– Žerieš, Jožko! – prskal sliny do bratovej tváre a čiernou, zasmolenou päsťou mu chodil okolo hlavy. – Jožko, Jožko, veď sa dlho už z môjho nenažerieš…!

Zato sa Jozef Mak bál jesť, iba kosil do úmoru, hoc mu i krátke kosisko bolo vysoké a veľmi ani nedočiahol pohladiť osličkou blýskavé ostrie.

Vláčil haluzie a ukradnuté, prekryté pne, aby bola plná šopa dreva do zimy, a chodieval do kostola obzerať voskového svätého Jána a voskovú Pannu Máriu. Kedysi, keď ho mater prvý raz sem doviedla, veľmi sa rozkričal, mater dlaňou mu musela prichýliť ústa a utekať s ním von. Naľakal sa Panny Márie. Na vosku nedržala dobre farba, dávno sa popukala a na jednom z tuhočervených líc celé kúsky odfŕkali a plašili Jozefa Maka. Zdalo sa mu, že Panna Mária má deravé líca, zato sa jej bál a z voskového úsmevu Panny tiekla naň hrôza. Veľmi dlho trvalo, pokým sa naučil do kostola chodiť, a čo raz šiel, potom nocami celý týždeň chodila za ním usmievavá voskova Panna Mária a vždy sa mu rovnako meravo postavila do sna a ani raz mu slovíčka neprehovorila. Ale že toľko zázračného počul o láske a utrpení Márie, napokon začal na sochu privykať, ba žiadalo sa mu voskovej hrôzy, zavše aj okrem nedele vkradol sa do kostola a dlho sa díval na nehybný

úsmev deravých líc.

A keď sa s Máriou celkom spriatelil, vtedy pobadal, že sa mu mať neraz podobá voskovej soche.

Načisto sa z neho vytratila krv, keď si to prvý raz uvedomil, ba potom cez celé týždne neprizrel sa ani na matku, ani na sochu najsvätejšej ženy. Iba aj sám obledol, ak mohol, nosil trávu v plachtičke aj namiesto matere, vytratil sa z chyže, keď sa modlila.

Zosmutnel, ustal a parobci ho večer okrikovali:

– Jožko – kýška, a či ti už dajedna povedala, že ťa chce?

Ono Jožko nebol kýška – mlieko, ale materin syn a priateľ Panny Márie.

6

V deň Božieho tela raz prihodil sa v dome div. Mater ho nechala spať, a keď ho zobudila, štedro ho kŕmila čerstvým posúchom.

Toľko mu ho dožičila, že skoro zhíkol a skoro ju takto pokarhal:

– Mamo, nože mi nedávajte toľko! Ak Jano uvidí… Veď on váľa horu.

Skoro tak rozprával, a jednak ho trpko poplašila, keď mu vyzradila, že dnes príde na skoncovačku August Kubanda. Príde sa dohovoriť a po popoludňajších modlitbách musí ísť s ním, aby aj on vedel, koľko z ktorého domu budú vyháňať na pašu na hole, aby aj on videl, či je nie niektorá jalovica krivá.

– Lepšie ti tam bude, Jožko, ako doma, – hovorila mať. – Aj doma by si mal kde spávať, ale načo ti má Jano vykrikovať každú nedeľu, že je chalupa po otcovi iba jeho… Veď je Jano nie zlý, veď to vieš, len ho ľudia naprávajú na zlé reči, a keby sa neopíjal, nedbala by som na to. Vidíš, takto i v boží deň nikdy nemáme pokoja. Veď vieš, hovorila som mu: z chalupy ti nik neodhryzne, a kde ti ide zarobený groš, to lepšie porátaš ako ja. A takto až do jesene budeš mať pokoj. Naješ sa, niečo zarobíš, a keď vám jalovina privykne na pašu, ľahkú robotu budete mať vy pastieri. Nech Jano nezaklína… Ale Jano nie je zlý, veď ti nehovorím iba ja, veď ti to hovoria aj ľudia. A Kubandu len dobre počúvaj, však je ani Kubanda nie zlý, a veď je na svete mnoho ľudí dobrých. Dám ti aj Makov kožúšok, mám ho odložený, jeden starý, a len sa v noci dobre prikrývaj, a dnes napoludnie choď ku krstnej materi, odober sa pekne, a večer sa vždy podívaj, od ktorej strany idú oblaky, a na druhú stranu si ľahni za stádlo, nebude ti tak duť. Chalupa je Janova, to je pravda, a… Nezabudni sa v chráme Božom

odobrať od Panny Márie a pred kostolom odtrhni chĺpok trávy – len aby ťa trhať nik nevidel, ani zeleň aby ti v hrsti nik nezazrel! – a polož chĺpok pred Bohorodičku. Aj sám sa len potom prizri. Ak nebude v chĺpku suchá byľka, nemusíš sa báť na holiach, nič zlé sa ti nestane. Na Dolinkách bozkaj kríž, to bude posledný…

Jozef Mak neprehltol viac ani kúsok posúcha, hoci nebol ešte najedený. Ani materine slová nepočul všetky: zdalo sa mu zavše, že nie mater, ale Jano mu stojí nad hlavou, zavše ho pochytí za krk, pritisne ho a vykrikuje:

– Jožko, žerieš? V mojom dome žerieš?

Jednak akosi podvedome zapamätal si všetko, čo mu mať prikazovala, všetko vykonal podľa jej rozkazu, iba ho rmútilo, že mu mať nekázala odobrať sa od Jana a že mu to ani samému neprišlo na um. I zdalo sa mu to chybou, a preto sa pozabudol, kríž v Dolinkách bozkal iba letmo, a keď to tak neúctivo vykonal, nuž pobadal, že kríž je celkom obyčajné drevo. Vyvalil oči a vtedy sa mu i plechový Kristus zdal iba plechovým.

Ale nemal kedy o tom hútať.

Zaháňal jalovice, pozeral hore na vrchy a dolu do hlbokých a ďalekých dolín, objímal zrakom oblaky, čo sa otierali o končiare Orlovej a Kráľovej hole, a keď došli k stádlam, oplieskaným vetrom a dažďom, keď jalovina skrotla od únavy, keď August Kubanda povedal: „Tu sme z Boha pomoci!" – vtedy sa aj on prekrižoval, ale materina dúška rozvoňala sa mu až po žilách, zato sa rozkročil, mocne rozhodil rukami a prvý raz pleskol bičom z dobrej vôle.

Grúne mu odpovedali.

7

Do dolín plazila sa noc, z hlbín vyvierala tma sťa zo studní, belasela a ponad ňu na západných hrebeňoch prelievalo sa roztopené zlato. Potom prišli neviditeľné ohromné pavúky a sivkastou pavučinou zasnovali noc do dolín. Na oblohe, ktorá je tu na holiach oveľa ozrutnejšia, zažmurkali božie lampy a Jozef Mak sa zabudol prizrieť, od ktorej strany sa nesú oblaky, a ľahol si ta, kde mu August Kubanda rozkázal.

Hneď spozoroval všetky zázračné veci, jasne videl, ako sa drevo z borovíc na vatre rozprskáva na iskry, ako sa iskry nesú dohora, vysoko, až dolietnu na oblohu a tam svietia, aby božích lámp bolo ešte viac.

– Načo by mi bol dom? – rozosmiala sa razom Jožova myseľ. – Na-

čo…? Nech si Jano má! Každý človek má, ale nech si má, mne je nie treba. Tento môj je i tak najkrajší. Dobre mi mať hovorila, že mi tu bude dobre.

I dobre bolo Jozefovi Makovi, Augusta Kubandu vzal si za otca a niekoľko rokov iba to čakal, aby čím skôr prišiel čas vyháňania jaloviny. Čakal na vatru, čo rodila hviezdy, a taká vatra nemohla byť inde, iba na holiach Vápenice.

Čakal roky, vždy sa dlho díval na červené jazyky, sťaby bol cítil, že raz mu vyrastie pred očami zázrak taký, čo nikdy nezabudne.

Tak aj bolo.

Raz iskry celú oblohu zasypali žeravým svitom a nadarmo si vytieral z očí sen, i potom, keď sa celkom prebral, i potom bolo tak ako predošle: ružová noc sa ukazovala nad hrebeňom. Páčil sa mu zázrak, no o chvíľu všetko pokazil August Kubanda.

Jozef Mak si myslel o ňom, že spí, lebo darmo bol tu jeho pomocníkom niekoľko rokov, ešte nevedel, aký je pastierov spánok. A Kubanda teraz nečakane chytro sa zviechal, pochytil najbližší kameň a niesol ho na vatru.

– Jožko, vstávaj! Metaj chytro kamene na oheň! – rozkazoval Kubanda. Rozkazoval tak rezko, že Jozef Mak nestačil uvažovať, iba poslúchať, a bol si istý, že kameňmi pridúšajú žiaru, ktorá mohla jeho klamať, ale Kubanda ju zná, že je nedobrá.

– Jožko! – triasol sa starý pastier. V tom jedinom slove akoby bol zjajkol, zastonal, hodil sa hneď vedľa Jozefa Maka na kolená a zalomil ruky na modlitbu.

– Zlá je chvíľa, – šepol a potom sa preľakol i Jozef, lebo ružovosť nad hrebeňom nezmizla, ba akoby jej pribúdalo, sťaby živá osievala sa nad skrpatenými smrečkami.

Jozef sa prizeral najprv splašený, potom ako jastrab, až napokon sklonilo mu hlavu a mlčky sa spustil na zem vedľa Kubandu.

8

Dlho neprerieklí slova.

Azda i hodinu-dve.

Potom sa prvý ozval starec:

– Tak, Jožko, ktorý pôjdeme? Ty či ja… ?

Neodpovedal mu hneď, musel najprv hútať.

– Statok ochránim, choďte len radšej vy. Vy máte dom…

– Akože… mám… ak mám. Pôjdem. Prečkám božiu hodinu a potom sa poberiem. Zavaruješ, ako budeš vedieť.

Nahmatal si Kubanda aj kapsu na cestu, aj si ju prevesil, ale keď mal vstať, rozkýval hlavou záporne a nevstal.

– Lepšie bude tebe ísť, Jožko. Ty nemáš dom… a chytrejšie sa vrátiš ako ja. Choď.

Jozef Mak šiel. Rezko ráňal rosu dolu grúňmi a práve sa začínalo ráno, keď sa blížil k dedine.

Sťaby ho bol niekto viedol, hneď si našiel mater.

Sedela pri Teplici pri neveľkom batôžku dvoch-troch páskovaných vankúšov, tvárou obrátená k dedine. Tupo, neprítomne hľadela do ozrutnej vatry, v ktorej umierali chalupy, a nedesila sa už čiernych prstov, na ktoré sa premieňali obhorené hrady, čo sa lámali a zosypali na hŕbu, aby sa onedlho obrátili na popol.

– Dravčok, Rusnák, Bošeľa, Oravkin, Hančin, Latinák a náš… Janov je už tam… Už je celý dolný koniec v popole. Do rána bude aj Kubandov, ta sa nesú plamene, ak sa pod kostolom nepretrhnú, – hútal Jozef Mak, keď mlčky pristupoval k materi a keď nevedel, čo jej má na príchode povedať.

Akože?

Keď sa jej prizrel, túto noc odfŕkala jej z líc všetka farba a ostal iba holý a žltý vosk.

Ale ani toto nebol pre Jozefa Maka taký zjav, ako keď o polpoludní postretol Jána Maka, keď ho videl doráňaného, ufúľaného a zhrbeného od únavy. Prišlo mu ho nekonečne ľúto, sťaby mu brat bol povedal:

– Vidíš, Jožko, už sme si rovní. Ostala mi hŕba popola, ale čo si s popolom počnem? Ak máš nohy, pobehaj trochu po poliach, hľadaj materine dve kozy, azda ich aj nájdeš.

Azda mu to Jano Mak naozaj povedal, no pobral sa i preto, lebo neďaleko sa roznariekala jeho krstná mať, Hana Meľošová, akosi neobyčajne prenikavo zapišťala, čo sa mu zdalo neznesiteľné. Za takú pokladal chvíľu, keď nepristane nijaký plač.

9

Pravda je, Cigán Imro ušiel od oviec.

Nechal tam baču, nechal plácu, nechal tam aj dlhý, otrhaný kabát, čo

si v dažďoch obliekal a čo mu visel až po samú zem, a u bača ostal mu iba hriech, lebo bača nadával, päsťou zatínal a sľuboval, že na jeseň, keď sa dostane do dediny, na smrť zbije Imra.

A ostala tam po Imrovi pieseň pre Jozefa Maka.

Okolo Jamy zavše stretli sa ovce s jalovinou a stretli sa dvaja speváci: Jozef Mak a Cigán Imro. Mak nemal nijaký hlas do spevu, nemal ho ani Imro, ale si spievali zavše, lebo obaja radi mali piesne. Lenže popod dedinu začali vraj stavať železnicu a prišla zvesť až na salaš a pod stádla, že okolo potokov chodia veselí ľudia a Imrova nepokojná krv sa pohla, pohnala ho od tichého kŕdľa. Jozefovi vyzradil, že vie, kde má strýc do handár zakrútené husle, a že ich pôjde ukradnúť. Azda sa zavše ani nenaje, ale pôjde po husle. Šiel, a Jozefovi bolo smutno.

Nevedel, čo mu je, až sa mu raz nečakane otvorili ústa a začal si ticho nôtiť:

Čhaje, čhaje, barikaňi thov tro pindro
pali braďik, pali braďik. Daj nachajam,
daj napijom, daj hoslar me, daj matijom,
la bara bokhatar a bara trušatar
mro šero mam dukhal…

Ale nie za Cigánom Imrom mu bolo smutno.

Myslel na krstnú mater, Hanu Meľošovú, aká je statočná už od tých čias, ako si po požiari vystavila novú chalupu a jeho mater pojala do nej, aby mala kde bývať, lebo syn Jano, čo bol v práve, nechcel dvíhať nový zrub. Jemu netreba, a mater nech sa stará. Ľahkomyseľná Hana Meľošová pojala v jeseň i jeho do dvora, voviedla ho do stajne a škľabila sa lenivo.

– Jožko, ak chceš, tu môžeš spávať, veď tu miesta veľa. Postavili sme stajňu pre dve kravy, ale my nikdy nebudeme mať druhú kravu, nuž sa tu môžeš vyvaľovať.

Kde by sa bol inde podel?

Dobre mu tam bolo a ráno vždy Maruša otvárala dvere.

Doniesla dnu teplú zimu, keď otvorila dverce, zatriasla sa v rannom mraze, zadupkala a zasmiala sa vždy rovnako bezvýznamne: – Jožko, veď ti je tu dobre. Vonku praští šindeľ od mrazu.

– No, dobre. Podojím ti, ak chceš, aj nachovám, aj napojím. A či moja mater i tejto noci nariekala?

– Či nariekala? Akože máme vedieť? Spali sme, ale iste nariekala, veď

vždy narieka. Naša mať jej hovorí, čo má nariekať, keď má svojich zemiakov a chleba, a dreva si ty nahotovil pre celý dom. Ale to jej vari choroba pomáha do plaču.

– Hej.

– Ani náš otec jej slova nepovie, i keď je opitý, veď sa niekedy aj z vašej kaše najeme. Iba teba chváli, že si jej dobrý syn.

Jozef Mak vždy mlčal pri takýchto rečiach, dojil, choval a napájal, a Maruša chodila okolo neho. Keď sa zasmiala, teplá para vlnila sa jej z úst. Neraz oviala i Jozefa Maka, a keď boli veľké mrazy, dala sa nahovoriť, aby ju veľmi neoziabali bosé nohy, dala sa prikryť kožuchom a pokrovcom na Jozefovom lôžku. Jozef Mak si ticho hvízdal, pokým dojil a pokým sa díval na Marušu.

Myslel si:

– Mám dom a Maruša býva v ňom. Mám teplý dom a Maruši sa v ňom dobre býva.

Áno, v poslednú jar mal už istotu: keby raz Marušu objal, neskríkla by, iba by jej smiech v hrdle zaklokotal, a to by len on sám počul a nik iný. Parobok bol ako jedľa, to dávno priznal i starý Kubanda a dievky v jeseň a cez zimu veď ho nadarmo nevtiahli na muziku. Nejedna Maruši Meľošovej závidí… Prečo by nevedel? A Maruša ho ako počúva, keď jej začne rozprávať. Ozaj, odkiaľ to chodí, že vie Maruši toľko rozprávať?

Čhaje, čhaje, barikaňi…

Hanblivo húdol roztrateným jedliam pieseň o dievčati, čo nieslo vodu a treba ho zastaviť, pýtať si trochu vody. Pieseň, čo bola dobrá, lebo jej jednak nerozumel ani sám, a pokorujúca, lebo pochodila od Imra.

…barikaňi thov tro pindro…

Pozabúdal sa a spieval si sebe a začínal byť človekom pastier Jozef Mak.

10

…bara bokhatar a bara trušatar mro
šero mam dukhal…

Rozpínal sa v ňom vzdor nevedomky, ba slepo a jedovate, zašiel ku kolibe, kde vysedúval starý Kubanda, a postavil sa pred ním ako peň.

– Čo si dobehol, Jožko?

Jozef Mak vošiel do koliby po sekeru, ba i kabanicu si hodil na plecia.

– Vari ti je zima?

– Nie mi je, strýc, ale chcem kabanicu mať na sebe, aby mi tu neostala, – búchal obuchom sekery na kôl, ktorý sa mu pod obuch podplietol. – Aby mi tu neostala, keď som celé leto za ňu slúžil. Ej, strýc, nech vás hrom pobije, ale ste ma roky tak vyplácali za službu, ako ste sami chceli. Aj žobrákovi by sa bolo viac ušlo, keby bol deň po deň pýtal, ale za mňa sa nemal kto prihovoriť, a s materou ste tak skončili, ako ste chceli. Boh vám odplať.

– Jožko, čo sa ti robí?

– Rozum mi ide a bodaj by aj vám prišiel. Vy sedíte pred kolibou vlani, predvlani, a ja zháňam, – tresol zavše aj ostrým do kola, až sa kôl začal párať.

– Či ste mi dali toľko pecňov, koľko mi patrí od gazdov! Hen pred troma rokmi už pred Kračúnom ste povedali, že mám všetku slaninu vydelenú a ja som jej veru mnoho nepojedol. Nuž tak, strýc, teraz mi to chodí po rozume a taká mi je vôľa, že sa mi chce sekeru hádzať do jaloviny. Len ju radšej požeňte, lebo ak mi bude v ceste dolu grúňom…

– Jožko!

Pomykal Jožko zaťatú sekeru a kôl zaprašťal, rozdvojil sa až po samú zem. Mykol plecom Jožko, zvrtol sa a šiel.

Ani sa viac neobzrel.

Jalovina akiste sama zacítila, že sa Mak hnevá, že má dnes ozrutnú silu v žilách, nuž sama sa odstupovala; kamenčie ďaleko odfrkovalo, ako sa dostalo pod Jozefov krok, a voda v jarčekoch sa rozstrekúvala pod Jozefovou podošvou.

– Jožkooó…!

Hora odpovedala, ale Jožko nie.

11

Jožko nehľadal chodník, kráčal len tak, ale našiel konopnisko, kde Maruša vytrhávala materné steblá. Nehanbil sa, že bolo naoko-

lo mnoho žien, šiel rovno za Marušou a zdalo sa mu: červená Maruša priam tu vyrástla z mäkkej zelene, a keď šiel krajom, volala naň teplo a prívetivo. Sadol si na úzku brázdu vedľa nej a utrel si pot z čela.

– Čo si prišiel? – spýtala sa Maruša.

– Len tak.

– Po soľ?

– Nie. Už nepasiem. Vraj stavajú železnicu a berú robotníkov.

– Železnicu? Nehovor. Nič nerobia, iba trávu kazia a koly bijú po lúkach. Chlapi sa hnevajú, ale keď pomerajú, tak ju budú stavať.

– No… tak ma Imro oklamal. Tak čo budem robiť?

Toto posledné nechcel povedať a zato Maruša ani nedopočula, čo povedal. Trhala konope i tie, čo nemala, a on sa jej díval na ruky, ale nevidel, čo robia, a čo robia zle. Iba mu po chvíli krv udrela do tváre, lebo pobadal, že chlap nemá čo hľadať na konopnisku.

– Maruška, nepovedz materi ani tvojej, ani mojej, že som tu. Veď niečo budem robiť a večer prídem k vrátkam za stajňou…